శ్రీః

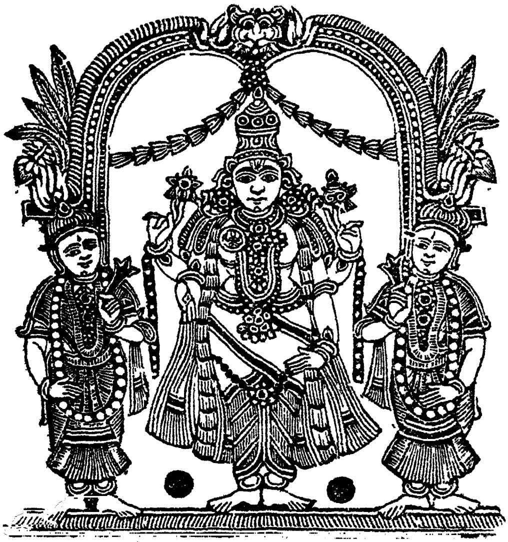
శ్రీమత్సకలసామ్రాజ్య రాజ్యమానసురపుర
సంస్థానాధీశ్వరబహిరీ శ్రీ పామ భూపాలవంశ
దేశికావతంసస్య-సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
కవితార్కికసింహస్య అభినవనిగమాంతాచార్యస్య
శ్రీమత్తిరుమలబుక్కపట్టనకులతిలకస్య
శ్రీ శ్రీనివాసమహాదేశికస్యకృతిః

షష్ఠీదర్పణాభిధానం.

వేదాంతప్రకరణం.

శ్రీమత్సవాయిరాజా బలవంతుబహాదరిత్యాద్యనేక
బిరుదాంకిత శ్రీమదమరచింతాత్మకూరు
సంస్థానాధీశ్వర
శ్రీ సీతారామభూపాలమణే

రాజ్ఞయా తదీయసభాస్థానపండితేనతిరుమల
బుక్కపట్టనకులలలామ్నా బాలసరస్వతీతర్కతీర్థ
శ్రీనివాసాచార్యేణ పరిశోధ్య శ్రీమదాత్మకూరు
రాజధానీమధ్యవిద్యోతమానరాజకీయశ్రీ
శ్రీనివాసముద్రాక్షరశాలాయాం
సంముద్ర్య ప్రకాశితం విజయాంతమాం.
శాలివాహనశకాబ్దాః ౧౮౧౮.

శ్రీమానమేయభూమా వైమానికగేయమాననిజనామా ।
కుర్తాళిగిరీంద్రధామా శర్మతనోత్వనుపమానగుణసీమా ॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీకురుమూర్తిశ్రీనివాసపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీ మ తే ని గ మాం త మ హా దే శి కా య న మః.

శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసగురువరచరణపల్లవతల్లజాభ్యాంనమః.

త ని య న్.

శ్లో॥ శ్రీమత్త్రయ్యంతసీమాయుగళవిభజనాఖండ
పాండిత్యభూమాషట్త్రంత్రోదంతదంతావళివలనసృ
ణిబోభువత్సూక్తిదామా । శ్రీశైలాఖ్యాన్వయేందు
స్సుగుణగణనిధిస్సర్వతంత్రస్వతంత్రఃకారుణ్యాత్సన్ని
ధత్తాంమమహృదిసతతంశ్రీనివాసార్యవర్యః॥ *

అ థ ష ష్ఠీ ద ర్ప ణ గ్ర ప్రా ర భ్య తే.

శ్లో॥ లక్ష్మీచరణలాక్షాంకలక్షణంశుభవీక్షణం। శేషక్షితిధ
రాధ్యక్షమంబుజాక్షముపాస్మహే॥ ******** ౧॥

శ్లో॥ జిజ్ఞాసాదర్పణేప్రోక్తోజిజ్ఞాసార్థవినిర్ణయః । షష్ఠీదర్పణ
మాధాయకుర్వేషష్ఠ్యర్థనిర్ణయం॥************ ౨॥

ఇహతావద్బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యత్రబ్రహ్మణో జిజ్ఞాసాబ్రహ్మజి
జ్ఞాసేతిషష్ఠీసమాసశ్శ్రీమద్భాష్యేదర్శితః-తత్రనేయంసంబంధ
సామాన్యేషష్ఠీ- కింతుకర్తృకర్మణోఃకృతీతికృద్యోగవిహితాకర్మ
ణిషష్ఠీ - నచవినిగమనావిరహః -అభిధానికకర్మత్వప్రతిపత్తినుపే
క్ష్యాఆక్షేపికకర్మత్వప్రతిపత్తేర్జఘన్యత్వాత్ విశేషవిధినాసామాన్య
విధేర్బాధాచ్చ - తథాచశ్రీమద్భాష్యం - బ్రహ్మణఇతికర్మణిష
ష్ఠీకర్తృకర్మణోః కృతీతివిశేషవిధానాత్ - యద్యపిసంబంధసా
మాన్యపరిగ్రహేపిజిజ్ఞాసాయాఃకర్మాపేక్షిత్వేనకర్మార్థత్వసిద్ధిః-
తథాప్యాక్షేపతఃప్రాప్తాదాభిధానికస్యైవగ్రాహ్యత్వాత్కర్మ
ణిషష్ఠీగృహ్యతఇతి - అత్రవ్యాసార్యాః - అత్రపరిణాబ్రహ్మను
బంధినామపిజిజ్ఞాస్యత్వంసూచ్యతే- పరితోగ్రహణేనహిపరితస్థిన
తానామపిగ్రాహ్యత్వంలభ్యతే-అతఏవహ్యుత్తరత్రగృహ్యతఇత్యు
చ్యతేనతుపరిగృహ్యతఇతి-తథావినతవివిధభూతవ్రాతేత్యత్రభూ
తసంబంధివ్రాతో భూతవ్రాతఇతివ్యాఖ్యాయసంశ్రితసంబంధినో
పితతఏవకారణాద్భగవ(తా) (తో)రక్ష్యాః॥యథా॥శ్లో॥ఆస్ఫోట
యంతిపితరఃప్రనృత్యంతిపితామహాః । వైష్ణవోనఃకులేజాతస్సన
స్సంతారయిష్యతి ॥ శ్లో॥ పశుర్మనుష్యఃపక్షీవాయేచవైష్ణవసం
శ్రయాః । తేనైవతేప్రయాస్యంతితద్విష్ణోఃపరమంపదమితి ॥ న
నుషష్ఠ్యంతనిర్దిష్టానతిరిక్తవిషయస్సముదాయశబ్దః యథాబ్రా
హ్మణసమాజఇతి - నైవం - రాజపరిషదిత్యావిష్వతిరేకస్యాపిప్ర
తీతేః - సమాసాంతర్గతాయాష్షష్ఠ్యాస్సంబంధమాత్రవిషయ

కత్వాత్ షష్ఠ్యంతనిర్దిష్టానతిరిక్తవిషయకత్వస్యానుశాసనాభావా
చ్చ-సముదాయశబ్దేశ్రుతే సముదాయినఃకఇత్యపేక్షాయాంసన్ని
హితశబ్దవాచ్యనిష్ఠస్సముదాయశ్శీఘ్రం ప్రతీయతఇతిబ్రాహ్మణస
మూహఇత్యాదిష్వనతిరేకప్రతీతిః-రాజపరిషదిత్యాదిష్వతిరిక్తత్వ
స్యాపిదర్శనాత్ తత్తత్సముదాయగ్రాహకప్రమాణానురోధేనార్థ
వర్ణనంయుక్తమితిచాహుః-నన్విదమయుక్తమివాభాతి-సత్యంషష్ఠీ
సంబంధమాత్రార్థేతి- తథాపిసాస్వప్రకృత్యర్థస్యసమభివ్యాహృత
పదార్థాంతరేణసహసంబంధంబోధయతినాప్రకృత్యర్థస్య- బ్రహ్మ
సంబంధినోభూతసంబంధినశ్చ(నప్రకృత్యర్థాః)(నబ్రహ్మభూతశ
బ్దార్థాః-) బ్రహ్మశబ్దేనచస్వభావతోనిరస్తనిఖిలదోషోఽనవధికా
తిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణః పురుషోత్తమోఽభిధీయతఇ
త్యాదిశ్రీమద్భాష్యవిరోధాత్ -భూతశబ్దేనబ్రహ్మజ్ఞానలబ్ధసత్తాక
జనమాత్రాభిధానపరశ్రుతప్రకాశికాగ్రంథవిరోధాచ్చ- అతఏవ
సాత్రచ్ఛత్రిన్యాయేనలక్షణాచయుక్తా-ననునబ్రూమోబ్రహ్మభూ
తశబ్దయోర్లక్షణేతి-కింతుషష్ఠీసంబంధమాత్రార్థాపీహవాజపేయ
స్యయూపఇత్యత్రేవపరంపరాయాంవర్తతే- తేనసంబంధఘటకత
యాతత్సంబంధినోపిజిజ్ఞాసాయాంసమూహేచాన్వయంతీతితేషా
మపిసంగ్రహఇతి -అతఏవపరంపరయాబ్రహ్మానుబంధినాముపా
యోపాసకప్రతిబంధాదీనామపిజిజ్ఞాస్యత్వమితి శ్రుతప్రకాశి కా
యామేవోచ్యతే-ఏతేనపరిణాబ్రహ్మానుబంధినామపిజిజ్ఞాస్యత్వమి
త్యయుక్తం-నహిబ్రహ్మపరిగ్రహఇత్యుచ్యతే-యేనబ్రహ్మణఃపరిత
స్థితానాంగ్రహణంస్యాత్ -కింతుసంబంధసామాన్యపరిగ్రహఇ
త్యుచ్యతేతత్రచసంబంధసామాన్యస్యపరితస్థితానామేవగ్రహణం

స్యాత్ -ఇతిశంకాపిపరాస్తా-పరంపరాసంబంధగ్రహణేసంబంధ ఘటకతయాతత్ప్రవిష్టానాముపాయాదీనాంసంబంధస్యపరితస్థి తానామేవసతాంబ్రహ్మానుబంధిత్వావిఘాతేనవిరోధవిరహాత్ -వ స్తుతస్తు- పరిణాబ్రహ్మానుబంధినామపిజిజ్ఞాస్యత్వసిద్ధిస్స్యాచ్యతఇతి సంబంధసామాన్యస్వీకారేపిపరంపరయాసంబంధినాముపాయో పాసకప్రతిబంధాదీనామపిజిజ్ఞాస్యత్వసిద్ధేరితిచ శ్రుతప్రకాశికా కురదర్శనాత్ సంబంధసామాన్యపరిగ్రహేపీత్యత్ర సంబంధ సా మాన్యేనపరిగ్రహేపిపరితస్థితానాంగ్రహేపీత్యర్థో వివక్షితఇతి వా పరిగ్రహఇత్యస్యస్వీకారమాత్రార్థకత్వేప్యనధికార్థోఽపసర్గ గ్రహణేతత్ప్రయోగవైయర్థ్యాపత్త్యాతాత్పర్యత స్సంబంధసా మాన్యస్యపరితోగ్రహే సంబంధసామాన్యస్యపరితోవర్తమానై స్సాక్షాత్పరంపరయావాఘటకైస్సహగ్రహణఇతివార్థోగమ్యతేఇ తివావివక్షితోర్థః- అతోనకోపిదోషఇతిచేత్ -మైవం-తథాపిజలం వహతీత్యాదౌజలగతకర్మతాఘటకకుంభాదేస్తథైవ కర్మత్వాప్ర తిపత్తివదిహాపిబ్రహ్మణోజిజ్ఞాసాయాశ్చసంబంధఘటకతయోపా త్తానాంతత్సంబంధినాంతథైవజిజ్ఞాసాకర్మతాప్రతిపత్త్యయోగే నబ్రహ్మానుబంధినాంజిజ్ఞాసాసిద్ధికథనాయోగాత్ - ననువిషమో యందృష్టాంతః-జలస్యసాక్షాద్వహనానుపపత్త్యాతద్ఘటకత్వమేవ కుంభాదేర్నకర్మత్వమితియుక్తం - ఇహతుబ్రహ్మణోజిజ్ఞాసాస్వ తోపిసంభవతీతితత్రఘటకత్వేనాన్యేషాంప్రవేశః స్వగతజిజ్ఞాసా విషయతాసిద్ధ్యర్థఏవేతిచేత్సత్యం - నేదానీంబ్రహ్మణోజిజ్ఞాస్య తాసిద్ధ్యైత్ - కింతుజిజ్ఞాస్యోపాయాదిసంబంధితామాత్రమేవస్యా త్ -సాక్షాత్సంబంధోప్యత్రవివక్షితఇతిచేత్ - కథంసకృదుచ్చరితా

షష్ఠీయుగపత్సంబన్ధద్వయమభిదధ్యాత్ - ననుసంబంధత్వేనరూపే
ణసంబంధమాత్రమభిదధానాషష్ఠీత త్తత్సంబంధివాచకపదసమభి
వ్యాహారేత త్తద్యోగ్యసంబంధవిశేషప్రత్యాయికాదృష్టా-యథా
దేవద_త్తస్యపత్నీపుత్రః కంబళ ఇత్యాదౌ-తద్వదిహాపిస్యాదితిచేత్ -
మైవం - తద్వదిహసంబంధభేదసమర్పకపదసమభి వ్యాహారాభా
వాత్ - జిజ్ఞాసాపదసమభివ్యాహారస్తుసంబంధస్యషష్ఠ్యర్థస్యవిష
యతామాత్రరూపతాంప్రత్యాయయేత్ - నతుతస్యస్వప్రకృత్య
ర్థాన్యనిష్ఠతామపి - మానాభావాత్ - ననుధర్మజిజ్ఞాసేత్యాదౌ
ప్రమాణస్వరూపసాధనఫలతదాభాసానామపిజిజ్ఞాస్యత్వం తాం
త్రికైరుచ్యతే - అతస్సానుబంధస్యజిజ్ఞాస్యతాజిజ్ఞాసాపదసమభి
వ్యాహారగమ్యేత్యాత్రయిష్యత ఇతిచేత్ - సత్యం - నైతత్సంబం
ధసామాన్య (బల) (ప్రతిపత్తిబల) లభ్యం-యేనసంబంధసామా
న్యపరిగ్రహఇత్యత్రపరిణాఏతదర్థలాభ ఇత్యుక్తిర్యుక్తాస్యాత్ - క
ర్మణిషష్ఠీస్వీకారేపితల్లాభస్యేష్టత్వాత్ - తాంత్రికైరపికర్మణిష
ష్ఠీమంగీకృత్యైవేదముచ్యతే - అతఏవకర్మణిషష్ఠ్యా బ్రహ్మానుబం
ధినామన్యేషామపిజిజ్ఞాస్యత్వమంగీకృత్యైవసంబంధ సామాన్యష
ష్ఠీపక్షాత్స్వపక్షస్యవైలక్షణ్యంశ్రుతప్రకాశికాయామేవోచ్యతే -
ప్రధానస్యబ్రహ్మణోఽప్రధానానామన్యేషాంచకర్మత్వస్యఆక్షే
పసిద్ధత్వాదపిప్రధానకర్మత్వస్యాభిధానికత్వమితరేషాంప్రధాన
సంబంధాకాంక్షావశాచ్చకర్మత్వస్య సామర్థ్యసిద్ధత్వంచస్వీక

ర్థ్యంయుక్తమితి-అతఃకర్మణిషష్ఠీప్రాప్త్యా- విలంబితధీహేతోశ్శీఘ్ర ధీహేతుర్బలీయానితిన్యాయాత్ -షష్ఠ్యాసంబంధసామాన్యవివక్షా యాంహికర్మత్వధీర్విలంబితాస్యాత్ కృద్యోగషష్ఠీ వివక్షాయాం తుశీఘ్రభావినీ- కించప్రత్యయానాంప్రకృత్యర్థాన్వితస్వార్థబోధక (తాతత) (తాత)ష్షష్ఠ్యపి *స్వప్రకృత్యర్థస్యైవసమభివ్యాహృత పదార్థేనసంబంధంబోధయేత్-] ఉపాయోపాసకాదయశ్చనప్ర కృత్యర్థాః - అతస్తైస్సహానస్వార్థాన్వయంషష్ఠీబోధయేత్ -కించ సర్వత్రహిసాక్షాత్సంబంధఏవప్రథమంబుద్ధ్యధిరూఢోభవతి - అ నుపపత్తిప్రతిసంధానేనపరంపరాసంబంధః - యథావాజపే

---

*స్వప్రకృత్యర్థస్యైవసంబంధంబోధయేదితియోజనా- అనేన చఅభ్యనుజ్ఞాయమానష్షష్ఠ్యాస్స్వప్రకృత్యర్థాన్విత స్వార్థబోధక త్వాంశస్స్ఫుటీకృతోభవతి - స్వార్థశ్చసంబంధఏవ - సమభివ్యా హృతపదార్థేనేత్యస్యాపిసంబంధమిత్యత్రైవాన్వయః - అనేనచ ప్రకృత్యర్థప్రతియోగికస్వార్థసంబంధేసమభివ్యాహృతపదార్థాను యోగికత్వంప్రదర్శితంభవతి - ఏతత్ప్రదర్శనంచప్రకృతసంబం ధస్యవిశదతయాతద్వ్యక్తిత్వేనశిష్యబుద్ధ్యధిరోహాయ- నతుప్రత్య యానాంప్రకృత్యర్థాన్వితస్వార్థబోధకత్వమితినియమ సమన్వయా య - ఇమమంశమంతరేణాపితాదృశనియమసమన్వయాదితి ధ్యే యం.—

* * * * *

యూస్యాయూపఇత్యాదౌ - తదాహజైమినిః - ఆనర్థక్యాత్తదంగే
ష్వితి - ఇహతుబ్రహ్మణస్యాత్మజిజ్ఞాసాసంబంధేఅబాధితేబోధి
తేకుతోన్యేషామపిపరంపరయాతత్సంబంధ కల్పనం - ఏతేనభూ
తవ్రాతఇత్యత్రభూతసంబంధినాం వ్రాతోభూతవ్రాత ఇత్యర్థక
ల్పనమపిప్రకృత్యర్థేతరతత్సంబంధి సంబంధబోధనాసంభవాదేవ
నిరస్తం - ననుసమూహవాచకపదసమభివ్యాహారేషష్ఠీస్వప్రకృ
త్యర్థస్యైవసంబంధం బోధయతినా ప్రకృత్యర్థస్యేతినాగ్రహః -
బ్రాహ్మణసభేత్యాదౌప్రకృత్యర్థేనైవరాజపరిషద్రాజసేనే త్యా
దావప్రకృత్యర్థసంబంధస్యషష్ఠ్యాబోధనాదితిచేన్న - తత్రాపిప్ర
కృత్యర్థస్యరాజాదేరేవపరిషదా ద్యర్థేనఅన్వయాంగీకారేణాదో
షాత్ - పరంత్వసౌనసముదాయసముదాయిభావాత్మకః - అ
సంభవాత్-కింతుస్వస్వామిభావాదిః - రాజస్వామికైషాపరిషది
తి - తత్రానేకస్వామికత్వస్యబాధాత్ప్రకృత్యర్థస్యైకత్వేనిశ్చితేత
స్యసముదాయిత్వాసంభవాదన్యేషాం సముదాయిత్వసిద్ధిరర్థా
దాపతతి - బ్రాహ్మణసభేత్యాదౌతథావిధబాధకాభావాద్బ్రా
హ్మణానామేవసముదాయిత్వనిర్ణయఇతి-ఏతదుక్తంభవతి- ససం
బంధికార్థవాచినాంశబ్దానాంసంబంధినమనంతర్భావ్యస్వార్థబో
ధనాసామర్థ్యాత్ సముదాయిఘటితమేవస్వార్థమే తే భిదధతీతి తా
వత్తాంత్రికై(రుత్తరా)(రుత్తరార్థా)దిశబ్దార్థనిరూపణేవ్యక్తము
క్తం - తత్రాయంవిశేషః - సేనావనఘటాదిశబ్దాస్సాయుధజన

తరుగజాదిరూపసంబంధివిశేషగర్భమేవస్వార్థమభిదధతి - నతుస
ముదాయమాత్రం - అతఏవజనసమూహస్తరుసమూహఇత్యా
దివజ్జనసేనాతరువనమిత్యాదయోనప్రయోగాః - ఆమ్రవణం(శర
వణ) (శిరీషవణ) మిత్యాదౌతువ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యాద్వనశబ్దార్థైక
దేశతరుష్వామ్రాదిశబ్దార్థస్యాభేదాన్వయః- ఖండశక్త్యంగీకారే
నాస్త్యేకదేశాన్వయోపీతి - ఏవంరాజపరిషదిత్యాదావపిపరిష
దాదిశబ్దానాం * సముదాయివిశేషఘటితమూర్తికత్వాత్.] త
దర్థసముదాయిషూక్తన్యాయేనరాజసంబంధిత్వాన్వయేపినవిరో
ధః - నహిపరిషచ్ఛబ్దస్సమూహమాత్రవాచీ-తరుసమూహఇతివ
త్తరుపరిషదిత్యప్రయోగాత్ వ్రాతశబ్దస్తుసమూహనికరవ్రాతేతి
సమూహపర్యాయేష్వనుశిష్టస్సముదాయివిశేషాఘటితమేవస్వా
ర్థమభిధత్తే - తత్రషష్ఠ్యంతపూర్వపదనిర్దిష్టానామేవసముదాయ
ఘటకతాదృష్టా - సర్వేష్టాచ, నచాత్రానుపపత్తిరపికాచిద్దృశ్య
తే- యేనభూతానాంషష్ఠ్యంతపదబోధ్యానాంసముదాయిత్వం
విహాయాన్యేషాంసముదాయిత్వంకల్ప్యేత - ననువివిధభూతేత్య
నేనైవసకలభూతసంగ్రహాద్వ్రాతశబ్దోనర్థకస్తత్సంబంధి సము

---

* సముదాయివిశేషఘటితమూర్తికార్థబోధకత్వాదిత్యర్థః.
తేనవర్ణానుపూర్వీపర్యవసన్నశబ్దమూర్తేస్సముదాయివిశేషరూ
పార్థాఘటితత్వేఽపినక్షతిః.—   *   *   *

చాయసరోఽపిజ్ఞాయతఇతిచేన్న - ఏవంసతిసంబంధివిశేషణతయై వభూతానామన్వయాత్ రక్షణాన్వయస్తేషాంనస్యాత్ ఏకత్రవిశేషణతయాన్వితస్యపునరన్యత్రవిశేషణతయాన్వయే వ్యుత్పత్తివిరహాత్ వివిధశబ్దస్యవినతదేవమనుష్యాదిభూతగతావాంతరవైవిధ్యాభిధాయకత్వేనతథావిధభూతసముదాయవాచకత్వేనవ్రాతశబ్దస్యచసార్థకత్వాచ్చ - ననుసత్యంభూతానాంసముదాయిత్వమితి - కింతు - ఆస్ఫోటయంతిపితరఇత్యాదిప్రమాణానుసారాత్తత్సంబంధినామపిరక్షణీయత్వావగతావతాఽపివ్రాతఘటకతయా తేషామపిసంగ్రహఇతిచేత్ - మైవం - (దత్తో) (ఉక్తో) త్తరత్వాత్ - భూతానాంతర్హి రక్షణాన్వయాసంభవాత్ - ఆశ్రితసంబంధినాంరక్షణీయత్వస్య ప్రామాణికత్వేపినా తేషామపి గ్రహణంవినానుపపత్త్యభావాచ్చ - అతోనయుక్తమిదంబ్రహ్మానుబంధినాంజిజ్ఞాస్యత్వంభూతానుబంధినాంసమూహఇతి- అత్రబ్రూమః- షష్ఠీ శేషఇతిసూత్రేణ శేషషష్ఠీవిధీయతే- శేషత్వంచ * ద్వితీ

---

* విభక్తయోధర్మిపర్యంతవాచికాః- ధర్మమాత్రవాచకత్వే- కర్మణిద్వితీయెత్యాదిసూత్రస్వారస్యభంగాపత్తేః - పక్వస్తండులః - శత్రోఽశ్వః ఇత్యాదికర్మార్థకకృత్తద్ధితాదౌధర్మిపర్యంతవాచకత్వదర్శనాచ్చ - ప్రాప్తోదకఇత్యాదిద్వితీయాద్యర్థబోధకబహువ్రీహౌధర్మివాచకత్వదర్శనాచ్చ - సుపాంకర్మాదయోఽప్యర్థా

యాదిప్రతిపాద్యతావచ్ఛేదకకర్మ(త్వా)(త్వత్వా)ద్వ్యతిరిక్తధర్మా
వచ్ఛిన్నత్వం,) ✱ సచ, సంబన్ధత్వరూపః-తేనతద్రూపావచ్ఛిన్న
బోధోత్పాదకత్వంషష్ఠ్యాఃప్రమితం - అతఏవససాక్షాత్పరంపరా
సంబంధోభయపరత్వేఽపివాక్యభేదః-సంబంధత్వేనైకరూపేణై
వసర్వసంబంధబోధనాత్-అతఏవననానార్థకతాఽపి- విశేషప్రతీ
తిస్తుసమభివ్యాహృతతత్తదర్థాభిధాయకశబ్దసామర్థ్యాత్-యథా

స్సంఖ్యాచైవతథాతిజామితిభాష్యాచ్చ - తథాచకర్మాదీనాంద్వి
తీయాదిప్రతిపాద్యత్వేనకర్మత్వాదేర్ద్వితీయాది ప్రతిపాద్యతావ
చ్ఛేదకత్వంలబ్ధమితిప్రకృతేఽపితథోల్లేఖః - ద్వితీయాదిప్రతిపా
ద్యతావచ్ఛేదకకర్మత్వత్వాద్వ్యతిరిక్తేతిపారేతు సప్తమీపంచమ్యౌ
కారకమధ్యే-ఇతిసూత్రేభాష్యేశక్తిఃకారకమితిపఠస్యదర్శనాత్-
కర్మత్వాదికమేవద్వితీయాదిప్రతిపాద్యమిత్యాస్థేయం - అవలంబి
తంచేదంమతద్వయం ॥ శ్లో ॥ ఆశ్రయోఽవధిరుద్దేశ్యస్సంబంధశ్శ
క్తిరేవవా । యథాయథంవిభక్త్యర్థాస్సుపాంకర్మేతిభాష్యతః-
ఇత్యాదినావైయాకరణైః - నైయాయికానాంతుకర్మత్వాదిక
మేవద్వితీయాదిప్రతిపాద్యమితి తన్మతేనకాచిదపిక్షతిర్ద్వితీయపా
ఠే - ప్రపంచితంచేదమస్మాభిరేతద్గ్రంథవ్యాఖ్యాయామిత్యత్రవి
స్తరభయాద్విరమ్యతే.— * * * *

✱ సచేత్యస్య- కర్మ(త్వా)(త్వత్వా)ద్వ్యతిరిక్తధర్మశ్చేత్యర్థః.

దేవదత్తస్యపత్నీపుత్రాఃకంబళఇత్యాదౌ - ఏకశబ్దోపాదనస్థలేతు తత్ప్రతిపాద్యతత్తదర్థగతమానాంతరావగత సామర్థ్య వశాత్త త్సిద్ధిః - యథాదేవదత్తస్యేదంసర్వమిత్యాదౌ - తత్రహిఇదమి త్యనేనప్రత్యక్షావగతసర్వవస్తుషుదేవదత్తసంబంధిత్వావగతౌయ థాయోగ్యంసాక్షాత్పరంపరాసాధారణసంబంధత్వమాత్రం ప్ర త్యాయ్యతే - ఏతేసర్వేదేవదత్తసంబంధినఇత్యాదౌపుత్రపౌత్రి నప్త్రాదేస్సంబంధినఃప్రత్యాయనంహిసర్వసంప్రతిపన్నం - ఏవ మిహాపిజిజ్ఞాసాసంబంధిత్వమాత్రేబ్రహ్మణఉక్తే సాక్షాద్బ్రహ్మ ణస్తత్సంబంధినామన్యేషాముపాయోపాసకాదీనాంచ పరంపర యాతత్సంబంధోవివక్షితుం శక్యఇతిపరితోగ్రహణం దుర్వారం- ననువిషమోయందృష్టాంతః - యుక్తమేతేసర్వేదేవదత్తస్యేత్యా దౌపుత్రపౌత్రాదేస్సర్వస్యదేవదత్తేన సహైకరూప సంబంధా భావాత్తత్తద్వస్తూచితసంబంధకల్పనం - ఇహతుజిజ్ఞాసాయాం జ్ఞానేచ్ఛారూపాయాంబ్రహ్మణఏకరూపఏవసంబంధ స్సంభవతీ తికుతోనానాసంబంధకల్పనమితి - మైవం - సముదితేషుపుత్రపౌ త్రాదిషుఏతేసర్వేదేవదత్తస్యేత్యుక్తావపితదనభిజ్ఞానాంభవతిసం శయః - కస్యకీదృశస్సంబంధఇతి - తత్రతదభిజ్ఞపురుషకృతోపదే శాత్తద్విశేషావగమః - తద్వదిహాపిబ్రహ్మణోజిజ్ఞాసాసంబంధ మాత్రేఽవగతేపితస్యాఃకర్తవ్యతయాచోదితాయాః స్సామాన్యా వగతవిశేషావగంతవ్యవస్తు గోచరజ్ఞానేచ్ఛారూపాయాస్సాంగ

స్వాధ్యాయాధ్యయనమధ్యప్రవిష్టవేదాంతాధ్యయనజన్య తత్తదాపాతప్రతీతివిషయగోచరతయా వేదాంతేషు బ్రహ్మణఇవ * మోక్షతదుపాయాదేస్సర్వస్యాప్యాపాతప్రతీత్యా.) తేషాంచ బ్రహ్మసంబంధిత్వస్యాపి తతఏవావగమాజ్జిజ్ఞాసాసర్వైతద్గోచరైవాస్థేయేతి బ్రహ్మణఇవ తదనుబంధినామపి జిజ్ఞాస్యత్వం దుర్వారం - నన్వేవమవశ్యజ్ఞేయత్వే బ్రహ్మణఇవ సాక్షాదేవ తేషామపి జిజ్ఞాస్యత్వసంభవే కిమితి పారంపరికత్వమాశ్రీయత ఇతి చేన్న - ప్రత్యయానాం ప్రకృత్యర్థాన్వితస్వార్థబోధకత్వనైయత్యేన జిజ్ఞాసాయాః స్వప్రకృత్యర్థమాత్రసంబంధిత్వే షష్ఠ్యాఽవగతే బ్రహ్మశబ్దస్య భగవతి ముఖ్యతయా తదన్యపరత్వే లాక్షణికత్వాఽవశ్యంభావే జహల్లక్షణాయాం బ్రహ్మణోజిజ్ఞాస్యత్వాభావప్రసంగేన అజహల్లక్షణాయామపి ముఖ్యార్థత్యాగప్రసంగేన సంబంధమాత్రవివ(క్షాయాం) (క్షయా) సర్వసామంజస్యేన చ తదాశ్రయణస్యైవ యుక్తత్వాత్ నన్వేవం ☼ శేషషష్ఠ్యాః ప్రతిపదవిధానాభావేన ప్రతిపదవిహితా

---

* మోక్షతదుపాయాదిసర్వాపాతప్రతీత్యేతి సమాసపాఠః ప్రాయశోదృశ్యతే - సచ బ్రహ్మణఇవేత్యస్యానన్వయప్రసంగాదుపేక్షితః.—— ☼ కృద్యోగషష్ఠ్యాస్తు ప్రతిపదవిహితత్వేనసమాసనిషేధప్రాప్తౌ- కృద్యోగాచ షష్ఠీసమస్యతఇతివాచ్యమితిప్రతిప్రసవపర్యంతానుధావనం కర్తవ్యం అత్ర తాదృశప్రయాసాభా

షష్ఠీనసమస్యతఇతినిషేధాప్రవృత్త్యాసమాససాలభ్యేన,) బ్రహ్మా
నుబంధినామన్యేషాంచజిజ్ఞాస్యత్వరూపాధికార్థలాభేనచ సంబన్ధ
షష్ఠ్యాశ్రయణస్యైవన్యాయ్యత్వేకర్మణిషష్ఠీతిసిద్ధాంతోత్థానంక
థం-యద్యపితత్పక్షేప్యర్థాదన్యేషామపిజిజ్ఞాస్యత్వమిష్యతే - త
థాపిసర్వేషాంజిజ్ఞాస్యత్వస్యశాబ్దత్వే సంభవతికేషాంచిదార్థిక
త్వాశ్రయణస్యాయుక్తత్వాదితిచేత్సత్యం- యదత్రవక్తవ్యంతస్య
తథాప్యాక్షేపతఃప్రాప్తాదాభిధానికస్యైవగ్రాహ్యత్వాత్కర్మ
ణిషష్ఠీగృహ్యతఇతిశ్రీమద్భాష్యప్రోక్తత్వాన్నకించిదనుపపన్నం-
ఏతదుక్తంభవతి *షష్ఠీతావత్తత్పక్షేసంబంధమాత్రార్థా-తస్యా
శ్చవిషయత్వరూపకర్మత్వేపర్యవసానంసవిషయకార్థగోచరజిజ్ఞా
సాపదసమభివ్యాహారరూపాక్షేపకసామర్థ్యలభ్యమితి విలంబితో
పస్థితికం-కర్తృకర్మణోరితిషష్ఠ్యంగీకారేతుకర్మత్వేనైవార్థప్ర
త్యాయనాత్కర్మత్వరూపంవిషయత్వ మవిలంబితోపస్థితికమితివి
లంబిధీహేతోశ్శీఘ్రధీహేతుర్బలీయానితి న్యాయేనకర్మణిషష్ఠ్యే
వగ్రాహ్యా- ఏవంహిబ్రహ్మణఃప్రధానభూతస్యకర్మత్వమాభిధా

వాత్సమాససాలభ్యమితిభావః - ప్రతిపదవిహితేతి-ప్రతిపదవిధా
నాషష్ఠీనసమస్యతఇతివార్తికస్యార్థానువాదోయం. *
* శేషషష్ఠీతిపక్షేతావత్ షష్ఠీసంబంధమాత్రార్థా ఇతికతిప
యపుస్తకపాఠః.— * * * *

నికం - అప్రధానభూతానామన్యేషాం ఉపాస్యోపాసకాదీనాం ఆకాంక్షావశాత్ రాజానమాగమయతీత్యాదౌ మంత్రిప్రభృతీనామాగమనవజ్జిజ్ఞాస్యతయాకర్మత్వమార్థికంస్యాత్ - సంబన్ధసామాన్యస్వీకారేతుప్రధానాప్రధానయోఃవిషయత్వమార్థికంస్యాత్ - తచ్చాయుక్తం - ప్రధానవిషయత్వస్యశీఘ్రోపస్థితికత్వసంభవేతత్త్యాగాయోగాత్ - నన్వేతన్మతేపికర్మత్వకర్తృత్వయోరపిషష్ఠ్యనుశాసనాత్కర్మత్వ మాత్రప్రతిపత్తిరపి విలంబితోపస్థితికైవ - కర్త్రంతరప్రతిపత్తిబ్రహ్మగతతదనుపపత్తిప్రతిసంధానసాపేక్షత్వాదితిచేన్న - తథాపికర్మత్వత్వప్రకారకబోధవిలంబాభావాత్ సంబంధత్వబోధహికర్మత్వత్వేనోపస్థితేర్వస్తుసామర్థ్యశబ్దాంతరసమభివ్యాహారసామర్థ్యసాపేక్షా - నతుషష్ఠ్యాకర్మత్వస్యతథావిధోపస్థితిః - కర్త్రంతరప్రతిపత్తిరప్యథాతశ్శబ్దాభ్యామేవజాతా * విచారితకర్మణఃకర్మఫలాల్పాస్థిరత్వనిర్ణయసహితబ్రహ్మజ్ఞానానంతస్థిరఫలావాప్తప్రతీతిమతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసుత్వాత్ - అధికృతాధికారత్వస్యసిద్ధాంతసిద్ధత్వాత్ - నచైతావతాసాపేక్షత్వేనవిలంబితోపస్థితికత్వం - ఇతరనివృత్తేస్సాపేక్షత్వేపికర్మత్వోపస్థితేస్తదనపేక్షత్వాత్ - నన్వథాపిషష్ఠ్యాకర్మత్వోపస్థితిఃకృదంతపదసమభి

---

* విచారితకర్మణఇతిబహువ్రీహిః - అస్యచప్రతీతిమతఇత్యనంతరమధ్యాహృతేపురుషస్యేత్యత్రాన్వయః.— * *

వ్యాపారసాపేక్షేతివిలంబితధీకత్వం తుల్యమితిచేన్న షష్ఠీవిభక్తేస్స త్సాపేక్షత్వేపికర్మత్వోపస్థితేఃతదనపేక్షత్వాత్ - ద్వితీయాపవా దత్వేనషష్ఠ్యేవకృద్యోగవిహితా - కర్మత్వోపస్థితిర్హి ద్వితీయయే వషష్ఠ్యాప్యవిలంబితైవ - శేషషష్ఠీతునకర్మణివిహితా - అపితు సంబంధమాత్రే - తత్రచబహుప్రకారస్సంశయోభవతి - కోఽసా సంబంధః * కింరాజ్ఞఃకృతిరితివన్నిరూపితత్వం- కింవారాజ్ఞశ్శా సనమితివత్కర్తృత్వం - ఉతరాజ్ఞోదర్శనమితివత్కర్మత్వం - ఆ హోస్విద్రాజ్ఞోరాజ్యమితివత్స్వత్వం-ఇత్యాది-తత్రచసత్యేతరవ్య వచ్ఛేదేనకర్మత్వమాత్రనిర్ణయోజ్ఞానేచ్ఛయోర్జిజ్ఞాసాశబ్దార్థయోః సవిషయత్వసకర్మకత్వాదినిర్ణయాధీనఇత్యత్యంతవిలంబితః - య ద్యపికృద్యోగవిహిత షష్ఠీపక్షేపికృద్యోగోఽర్థద్వారకఏవేతికృదం తార్థోపస్థితిరవిశిష్టా - తథాపిద్వితీయాపవాదకత్వేనవిహితాసా అపవాద్యాపవాదకయోస్సమానవిషయకత్వ నియమాత్కర్మత్వ ప్రాచిన్యేవనిశ్చితేతినతదుపస్థితౌవిలంబః - తదేతత్సర్వమభిసంధా యోక్తం - ఆక్షేపతఃప్రాప్తాదాభిధానికస్యైవగ్రాహ్యత్వాత్క-

---

* వైయాకరణమతేఉత్పాదనవాచీకరోతిః-సచేదానీంతాత్ప ర్యవశాదుత్పత్తిమాత్రమభిధత్తే- ఉత్పత్తిశ్చ జన్యతాపర్యవసాయి నీతిషష్ఠ్యానిరూపితత్వమర్థోవర్ణితః - తథాచజన్యతాయాంరా జనిరూపితత్వమక్షతమితినకాపిక్షతిః— * *

ర్మణి షష్ఠీ గృహ్యత ఇతి - అత్ర చాక్షేపతః ప్రాప్తాదితి ల్యబ్లోపే పంచమీ - ఆక్షేపతః ప్రాప్తం కర్మత్వమపేక్ష్యేతి తదర్థః - అభిధానిక గ్రహణాత్ క్రియయా సమానకర్తృకత్వం చ క్త్వాశ్రుతిలభ్యం - అభిధానికత్వం చ * కర్మత్వస్య శక్యతావచ్ఛేదక కర్మత్వత్వప్రకారక తత్పదజన్యబోధవిషయత్వం - తచ్చేహ కర్మణి షష్ఠ్యాః కృద్యోగవిహితత్వాదేవ భవతి - న సంబంధసామాన్యవిహిత శేషషష్ఠ్యా - తత్ర సంబంధత్వప్రకారకబోధస్యైవోత్పత్తేః - యద్యపి సంబంధత్వేన రూపేణ కర్మత్వమపి శేషషష్ఠ్యాభిధీయతే - తథాపి న తావతా తస్యాభిధానికత్వం - ద్రవ్యత్వేన రూపేణ గవాద్యభిధాయకస్యాపి ద్రవ్య పదస్య గవాద్యభిధానరూపత్వాసంప్రతిపత్తేః - అతో గోత్వాదిప్రకారకబోధ

---

* యద్యపి కర్తృకర్మణోః కృతీతి సూత్రేణ షష్ఠ్యా ధర్మిపర్యంత బోధకత్వమనుశిష్టమితి కర్మత్వత్వస్య న శక్యతావచ్ఛేదకత్వం ఘటతే - తదానీం కర్మత్వస్యైవ శక్యతావచ్ఛేదకత్వాత్ - తథాపి - అత్ర యోఽవధిరుద్దేశ్య ఇతి కారికావివరణావసరే - శేషే షష్ఠీతి సూత్రాత్ తస్యాస్సంబంధమాత్రం వాచ్యం - కారకషష్ఠ్యాస్తు శక్తిరేవ - ఇతి షష్ఠ్యా ధర్మమాత్రబోధకత్వమేవ వైయాకరణై రభ్యుపగతం - న ధర్మిబోధకత్వమితి - ప్రకృతే కర్మత్వత్వస్య శక్యతావచ్ఛేదకత్వోల్లేఖ ఇతి ధ్యేయం - ఇదమేవ చ ఉత్తరత్ర సర్వత్రాపి తత్తదవసరేషు స్మర్తవ్యం - నైయాయికానురోధాదిత్థముక్తమితి తత్త్వం. —*

జనకగవాదిపదస్యైవగవాద్యభిధాయకత్వవత్కర్మత్వత్వాద్యసాధారణరూపావచ్ఛిన్నకర్మత్వాదివిశేష్యతాకబోధోత్పాదకద్వితీయాదేరేవతదభిధాయకత్వాత్ - కర్మత్వస్యాభిధానికత్వంకర్మత్వత్వప్రకారకబోధోపధాయకషష్ఠ్యాదిప్రయోగఏవ భవతీతి తదభావస్యాభిప్రాయోగమ్యతఇత్యాభిధానిక కర్మత్వ లాభాయకర్మణిషష్ఠ్యాదరోయుక్తఏవ - నన్వేవమపిబ్రహ్మజిజ్ఞాసేతిపదేసమస్తేషష్ఠ్యాఅభావాత్సమాసస్థలేలుప్తవిభక్తిస్మరణానంగీకారాత్ - షష్ఠీతత్పురుషేచపూర్వపదలక్షణాయాస్సర్వానుమతత్వాత్ - నిషాదస్థపత్యధికరణేతాంత్రికైస్తతఏవహేతోష్షష్ఠీతత్పురుషాత్కర్మధారయజ్యాయస్త్వస్యసిద్ధాంతితత్వాత్ - ఇహాపిబ్రహ్మపదస్యతత్కర్మకేలక్షణాయాఆవశ్యకత్వా త్కథమిహాకర్మత్వస్యాభిధానికత్వోక్తిరుపపద్యతామితిచేన్న - యశ్శిష్యతేసలుప్యమానార్థాభిధాయీతిన్యాయేనలుప్తవిభక్త్యర్థే ముఖ్యతైవప్రకృతేరిత్యభిప్రేత్యభాష్యకారైఃకర్మత్వస్యాభిధానికత్వోక్తేరవిరోధాత్ - ఏకశేషస్థలేతథాత్వస్యసర్వాభ్యుపేతవ్యత్వాత్ - తథాహిఆకృతిఃపదార్థోవ్యక్తిఃపదార్థఇతిపాణినేర్మతద్వయం - తత్రాకృతిపదార్థత్వపక్షేఘటౌఘటాఇత్యాదౌనాస్త్యేకశేషారంభస్యప్రయోజనం - నానార్థకేష్వక్షాఃపాదామాషాఇత్యాదిష్వేవప్రయోజనం - వ్యక్తిపదార్థత్వపక్షేతూభయార్థమపితదారంభఆవశ్యకఇతి వ్యక్తముక్తంపతంజలినామహాభాష్యే. తత్రవ్య

క్తిభేదాచ్ఛబ్దభేదేపిసరూపాణామనేకేషాంప్రయోగేప్రాప్తేఏక
స్యైవప్రయోగోయథాస్యాదిత్యేకశేషారంభః- తత్రశిష్యమాణ
స్యలుప్యమానార్థాభిధాయకత్వమంతరానాస్తినిర్వాహః - నచ
శక్యతావచ్ఛేదకైక్యేనాపితన్నిర్వాహః - నానార్థకేషుతస్యాప్య
భావాత్ - అతశ్శిష్యమాణస్యలుప్యమానార్థేశక్తిరేవాంగీకార్యా-
నచతత్రలక్షణా - ఘటౌఘటాఇత్యాదౌ నానార్థకేష్వక్షాఃపా
దామాషాఇత్యాదిషుచలాక్షణికత్వవ్యవహారాదర్శనాత్ - ఇత్థం
చసరూపైకశేషస్థలేశక్తినిశ్చయేసతితద్వైకరూప్యాయ- పితామా
త్రా- శ్వశురశ్శ్వశ్ర్వా - ఇత్యాదిసూత్రానుశిష్టవిరూపైకశేషస్థ
లేపిపితరౌశ్వశురావిత్యాదీనాం (మాత్రాదిపదశక్యతావచ్ఛేద
క) (పిత్రాదిపదశక్యతానవచ్ఛేదక) మాతృత్వశ్వశ్రూత్వాదిప్ర
కారకబోధజనకతాపిశక్త్యైవనిర్వోఢవ్యా - అతోవిభక్త్యంత
రార్థానుశిష్టవిభక్త్యంతరస్యైవవచనాంతరార్థానుశిష్ట వచనాం
తరస్యైవపదాంతరార్థానుశిష్టపదాంతరస్యైవ ప్రత్యయాం తా
ర్థానుశిష్టప్రకృతేరపితత్రశక్తిరేవయుక్తా - నలక్షణా-తాత్పర్యా
నుపపత్త్యన్వయానుపపత్తిమాత్రనిమిత్తికాయాస్తస్యా అనుశాస
నానపేక్షత్వాత్ - ఏతదేవాభిప్రేత్యభాష్యకారైరిహానుశాసనో
పాదానంకృతం - యద్యపీహకర్మణిషష్ఠ్యనుశాసనప్రదర్శనంష
ష్ఠ్యాఃకర్మత్వాభిధాయకత్వమాత్రేఉపయుక్తం - నతుబ్రహ్మశబ్ద
స్యకర్మత్వాభిధాయత్వే - తథాపిశిష్యమాణస్యలుప్యమానార్థా

భిధాయిత్వమేకశేషప్రకరణసామర్థ్యావగతముపజీవ్య లుప్తాయాః
షష్ఠ్యాః కర్మత్వాభిధాయకతాగ్రాహకప్రమాణభూతస్యోక్తాను
శాసనస్య బ్రహ్మశబ్దగతకర్మత్వాభిధానోపయుక్తత్వాత్తత్ప్రద
ర్శనం కర్మత్వస్యాభిధానికత్వార్థమిత్యుక్తేర్నాసంగతిః - నన్వేత
న్మతే నిషాదస్థపత్యధికరణవిరోధః - తత్ర పూర్వపదలక్షణాప్ర
యుక్తతత్పురుషసమాసజఘన్యతాప్రతిపాదనాదితి చేన్న - సం
బంధషష్ఠ్యర్థే శక్తిస్వీకారేపి తత్రోక్తాయాః స్వసంబంధిని లక్షణా
యాః అవిరోధాత్ నన్వేవమిహాపి నామార్థయోర్భేదాన్వయాయో
గేన బ్రహ్మశబ్దస్య స్వసంబంధిలక్షణావశ్యకత్వేన నకర్మత్వస్యాభిధా
కత్వమితి చేన్న లక్షణాయామపి తత్కర్మకత్వేనైవ లక్ష్యార్థోపస్థితే
రావశ్యకతయా తత్కర్మకత్వస్య తన్నిష్ఠకర్మతానిరూపకత్వరూ
పతయా కర్మత్వత్వేన కర్మత్వోపస్థితేరనపాయేనాభిధానికత్వావి
ఘాతాత్ - షష్ఠ్యాః కర్మత్వార్థకతాగ్రాహకానుశాసనస్య తద్రూ
పావచ్ఛిన్నార్థోపస్థాపకతా నియామకతయేహ ప్రదర్శనమవిరు
ద్ధం - ఏవం చ లక్షణాయా అనుపపత్తిమాత్రకల్ప్యాయా అనుశాస
నానధీనత్వాదిహానుశాసనప్రదర్శనమనుపయుక్తమిత్యపి శంకాప
రాస్తా - ఉక్తరీత్యా తత్ప్రదర్శనావిరోధాత్ అతఏవ భూతవ్రా
త ఇత్యత్ర శ్రుతప్రకాశికాయా అపి పరంపరా సంబంధ విషయ
త్వాంగీకారాదేవ న విరోధః - వ్రాతశబ్దస్య సమూహమాత్రవా
చిత్వేపి భూతశబ్దోత్తరలుప్తషష్ఠ్యాస్సంబంధసామాన్యపరతయా

భూతసంబంధిసంబంధస్యసమూహానిష్ఠస్యప్రతీతౌ భూతసంబం
ధినామన్యేషాంసమూహస్యరక్షణీయత్వలాభాత్ - నచైవంభూ
తానాంరక్షణీయత్వంనసిద్ధ్యేదితియుక్తమితివాచ్యం - యత్సంబం
ధాదన్యేషామపిరక్షణీయత్వంతద్రక్షణస్యకైముతికన్యాయసిద్ధ
త్వాత్ - యద్యపిసముదాయివిశేషాఘటితసముదాయవాచకప
దసమభివ్యాహారేషష్ఠీప్రకృత్యర్థస్యైవసముదాయఘటకత్వంబ్రా
హ్మణసమూహఇత్యాదౌదృశ్యతే - తథాపికస్యాయంసమూ
హః దేవదత్తస్యవాయజ్ఞదత్తస్యవాఇత్యాదౌ త్వదీయోమదీయో
వాఽసౌసమూహఇత్యాదౌచదేవదత్తాదిసంబంధినాం పుత్రపౌ
త్రాదీనామన్యేషామపిసమూహఘటకతాదర్శనాత్- నాయమస్తి
నియమఃయత్రషష్ఠీప్రకృత్యర్థస్యైవసముదాయఘటకతేతి- ననుతత్ర
ప్రమాణాంతరవశాదన్యేషామేవసమూహఘటకతావగమాద్దే
వదత్తస్యేతిషష్ఠీనసముదాయసముదాయి భావాత్మకసంబంధప
రా - అపితుసంబంధసామాన్యపరైవేతికల్ప్యతఇతిచేత్ - తద్వ
దిహాపివినతసంబంధినామన్యేషామపిరక్షణీయతాయా ఉదాహృ
తప్రమాణప్రతిపన్నత్వాద్రాజ(సేవక)(సేవాపర) పురుషసంబం
ధినామపి రాజ్ఞారక్షణస్య లోకన్యాయసిద్ధత్వాచ్చభూతసంబంధి
నామన్యేషామేవసముదాయఘటకతాయుక్తాభ్యుపగంతుం- భూ
తరక్షణంత్వార్థంకైముతికన్యాయసిద్ధమిత్యుక్తం - వస్తుతస్తుభూ
తసంబంధిత్వమాత్రేసముదాయనిష్ఠతయోక్తేతస్య సాక్షాత్పరం

పరాసాధారణ్యే సతి భూతానామపి తత్సంబంధినామివ తత్సము
దాయఘటకతయా తద్రక్షాదీక్షితత్వమపి శాబ్దమేవేతి న దోషః నచ
సంబంధిని విశేషణతయాఽన్వయమాత్రాత్తత్సముదాయే పునరస్యా
నన్వయశ్శంక్యః - దేవదత్తశాలాస్థానానయేత్యాదౌ శాలాన్విత
స్యాపి దేవదత్తస్య తచ్ఛాలాస్థత్వేనానయనాన్వయవదవిరోధాత్ -
సర్వాదీని సర్వనామాని - భూవాదయో ధాతవః - ఇత్యాదౌ
సర్వశబ్దభువోరాదినాన్వితయోరపి తద్గణపాఠాత్సర్వనామధాతు
సంజ్ఞాన్వయవత్ - భూతానాం సముదాయఘటకసంబంధ్యన్వితా
నామపి సముదాయనివిష్టతయా రక్షణాన్వయసంభవాచ్చ - అత
ఏవ దేవదత్తసమూహ ఆగచ్ఛతీత్యా(దౌ)(దికం) దేవదత్తస్యాప్యా
గమనతాత్పర్యకమపి ప్రయుజ్యమానముపపద్యతే - అతః ప్రమాణా
న్తరవశాదుద్భూతసంబంధినామన్యేషామపి రక్షణీయతా ప్రతిపాద
నమవిరుద్ధమేవ - నను కిమర్థోఽయం మహాన్యత్న ఆస్థీయతే - భూతా
నాం సముదాయఘటకత్వమాత్రేణాపి శ్లోకస్వారస్యాద్విభూతాదితి
చేత్సత్యం - ప్రమాణాన్తరస్వారస్యాదిత్యుక్తమస్మాభిస్స్మార్తైః - అ
స్తి చాత్ర తదర్థగ్రహణే జ్ఞాపకం వ్రాతశబ్దోపాదానం - తత్ర హి వివి
ధశబ్దసమభివ్యాహృతభూతశబ్దేనాఽసంకోచేన సర్వభూతానాం
రక్షణీయత్వే సిద్ధే వ్రాతశబ్దోఽనతిప్రయోజనో నోపాదాతవ్యః ఉ
పాదీయతే చ స ఇత్యతః * అన్యేషామపి సముదాయఘటకతాఽన్యా

---

* అన్యేషామపి సముదాయఘటకతాఽన్యత్ర దృష్టా ప్రమాణా
(౬,)

త్రదృష్టాప్రమాణవశాదిహాప్యాశ్రీయతే-) నతత్రకాచనానుపప
త్తిరపిదృశ్యతే - యేనతత్త్యాగస్స్యాత్ - ఇత్యాస్తాంతావత్- ఏ
తేనయథాకాకేభ్యోదధిరక్ష్యతాం - సృష్టిరుపదధాతి-ఇత్యాదౌ
తాత్పర్యగ్రాహకప్రమాణాంతరానురోధాత్కాకాదిశబ్దానాం
లక్షణాశ్రయణం - ఏవమిహాపిప్రమాణాంతరవశాద్భూతశబ్దస్య
భూతాభూత ☼ సముదాయిలాక్షణికత్వమేవాశ్రీయతాం-)కిమ

వశాదిహాప్యాశ్రీయత ఇతి ※ దేవదత్తస్యాయంసమూహః - త్వ
దీయోఽయంసమూహః - మదీయోఽయంసమూహ ఇత్యాదౌ ప్ర
కృత్యర్థైతరేషాం సముదాయఘటకతాయా అనుభవికత్వేన అత్రా
పి ప్రకృత్యర్థైతరేషాంభూతసంబంధినాంసముదాయఘటకతాఽఽ
శ్రీయత ఇత్యర్థః - తత్ర ప్రత్యక్షాదిరూపప్రమాణస్యైవ - అత్రా
పి-పశుర్మనుష్యః పక్షీ వేతిశబ్దప్రమాణస్య నియామకత్వమస్తీత్యా
హ - ప్రమాణవశాదితి - ఏతాదృశప్రమాణార్థస్యాత్ర సంగ్రా
హ్యత్వే హేతుశ్చ వ్రాతశబ్దోపాదానమేవేతిస్పష్టీకృతం - ఉపాదీ
యతే చ స ఇత్యత ఇత్యంతేన. ※ ※ ※ ※

☼ భూతశబ్దస్య సముదాయిత్వావచ్ఛిన్నలాక్షణికత్వప్రదర్శ
నార్థం న సముదాయిపదోపాదానం - భూతవ్రాతపదార్థయోః
పరస్పరాన్వయబలాదేవ భూతేషు సముదాయిత్వలాభసంభవా
త్ - అపితు భూతా భూతలాక్షణిక భూతశబ్దార్థస్య వ్రాతేఽ

నేనప్రయాసేనేతిశంకాపగాప్తా- వ్రాతశబ్దస్యప్రయోజనత్వాయ ఉక్తరీత్యాశ్రయణస్యైవయుక్తత్వాత్ - వినాపిలక్షణయానిర్వా హేసతిలక్షణాశ్రయణస్యాయుక్తత్వాచ్చ - ఏతేనయద్యపిసంబం ధవాచినీషష్ఠీ - తథాపియస్యవిశేషస్యాభివ్యంజకమస్తితత్రైవప ర్యవస్యతి - యథాదేవదత్తస్యేత్యవిశేషేణప్రవృత్తాషష్ఠీపుత్రః పాణిః కంబళఇతిప్రతిసంబంధివశేనపితృత్వావయవిత్వస్వామిత్వ రూపవిశేషేషుపర్యవస్యతి - నహిదేవదత్తస్యపుత్రఇత్యుక్తేదేవ దత్తస్వామికమన్యపితృకంపుత్రంప్రతియంతి - తతశ్చభూతవ్రాత ఇత్యుక్తేభూతవ్రాతయోరేవసముదాయసముదాయిభావలక్షణ సంబంధఃప్రతీయతే-తతశ్చభూతాభూతవ్రాతేభూతశబ్దస్యసా పేక్షమసమర్థమితిన్యాయేన * అగ్నీషోమీయేఆగ్నేయశబ్దవదసా మర్థ్యాదప్రవృత్తిః-) అథవాచ్ఛత్రిన్యాయేనలక్షణాసమాశ్రయణీ యాస్యాత్ - రాజపరిషదిత్యాదౌతుపరిషత్సేనాదిశబ్దానాంసము

నయవతయాఅన్వయోవక్తవ్యఇత్యర్థస్ఫోరణార్థం సముదాయిప దముపాత్తమితిధ్యేయం.—— * * * *

* అగ్నీషోమోభయదేవతాకేఅగ్నిదేవతాకత్వస్య అబాధి తత్వేఽపిఅసామర్థ్యాద్యథాఆగ్నేయపదస్యాప్రవృత్తిః - తద్వద త్రాపీతిభావః - అత్రవక్తవ్యాంశశ్చఅస్మదీయైతద్వ్యాఖ్యానేవి స్తరేణద్రష్టవ్యః.—— * * * *

దాయివిశేషవిశిష్టసముదాయవాచినాం నైకాంతతస్సముదాయ్యపేక్షా - యథా వనఘటాదిశబ్దానాం తరుగజాదిసమూహవాచినాం అంతర్భావితసముదాయికతయా న సముదాయ్యపేక్షా - యథా పుత్రీయతి జీవతీత్యాదీనాం అంతర్భావితేషిధారణకర్మకాణాం న కర్మాపేక్షా - అతశ్చ పరిషదాదిశబ్దేషు స్వామ్యాకాంక్షామాత్రం కింస్వామికా పరిషదితి తత్ర రాజ్ఞః స్వామిత్వేనాన్వయః - న చ వ్రాతశబ్దోఽపి తథావిధః - సమూహనికరవ్రాతేతి కోశవిరోధాత్ * తథాత్వేఽపి తత్రైవ వక్తవ్యత్వే సంబంధమాత్రస్య షష్ఠ్యర్థత్వేన సమర్థనవైయర్థ్యాత్ - అతో వ్రాతశబ్దస్య వ్రాతచ్ఫఞోరస్త్రియామిత్యత్ర కాశికాయాం వృత్తావనియతవృత్తయశ్శరీరా

---

* తథాత్వేఽపి తత్రైవ వక్తవ్యత్వే సంబంధ మాత్రస్య షష్ఠ్యర్థత్వేన సమర్థనవైయర్థ్యాదితి * తథాత్వే - వ్రాతశబ్దస్య సముదాయివిశేషఘటిత సముదాయ వాచకత్వే - తత్రైవ వక్తవ్యత్వే - రాజ్ఞః పరిషదిత్యత్ర స్వామిత్వరూపస్య సంబంధవిశేషస్య షష్ఠ్యర్థత్వవత్ - అత్రాపి సేవకత్వరూపస్య సేవ్యత్వరూపస్య వా సంబంధవిశేషస్యైవ షష్ఠ్యర్థతాయా వక్తవ్యత్వే - షష్ఠ్యర్థత్వేన సమర్థనవైయర్థ్యాదితి - శ్రుతప్రకాశికాయాం సమాసాంతర్గతాయాష్షష్ఠ్యాస్సంబంధమాత్ర విషయకత్వాదిత్యాదినా యత్ సంబంధమాత్రస్య షష్ఠ్యర్థత్వసమర్థనం తద్వైయర్థ్యాదిత్యర్థః — *

యా సేనజీవం తో వ్రాతా ఇత్యభిధానాత్ - ఇహాపిపశుర్మనుష్యః పక్షీవా యేచవైష్ణవసంశ్రయాః ఇత్యాది ప్రమాణవశా చ్ఛ్వాశ్రితశబ్దః ప్రతిసంబంధినిరపేక్షో వ్రాతా * నియతవృత్త్యుత్సేధ జీవిమాత్ర వాచీతి) ※ యుక్తమాశ్రయితుమితికల్పనాపి కేషాంచిన్నిరాకృతా-ఉక్తరీత్యాసర్వానుపపత్తిపరిహారాత్-యత్తుసంబంధివిశేష

---

* అనియతవృత్త్యుత్సేధజీవిమాత్రేతి-ఉత్సేధశ్శరీరాయాసః-మాత్రపదేనసముదాయాంశవ్యవచ్ఛేదః-తథాచసముదాయవాచకపదసత్త్వేఖలుతదర్థభూతావయకత్వ భూతాభూతోభయావయవకత్వాదివర్ణనసౌష్ఠవదౌష్ఠవచర్చావసరః - ప్రకృతేతుతదేవనాస్తీత్యభిప్రాయః - ఏతన్మతేసముదాయవాచకఇవతద్భిన్నోఽపి వ్రాతశబ్దోఽస్తీత్యాస్థేయం.— ※ యుక్తమాశ్రయితుమితి-అత్రేదమవధేయం - వ్రాతచ్ఫఞోరస్త్రియామిత్యత్రవ్రాతశబ్దోఽపిఅనియతవృత్త్యుత్సేధజీవిసముదాయవాచీ-కాశికాగ్రంథశ్చవిశేషమాత్రబుబోధయిషయా ప్రవృత్తః - నతుసముదాయాంశనిరాసిసిషయా-అతఏవవ్రాతాశ్రికాపోతపాక్యఇతి ఏకవచనాంతోదాహరణంప్రబంధ్రాణాంసంగచ్ఛతే- ఉక్తంచకంఠరవేణైవసముదాయపర్యంతవాచిత్వంవ్రాతశబ్దస్యనాగోజీభట్టైః-శరీరాయాసజీవినాం సాజాతీయానామనియతవృత్తీనాంసంఘోవ్రాతఇత్యాదినా - తథాచేదమస్మైకమేతేషామ్మతేదూషణమితి.— * ※

(౭)

నిర్దేశేతదనుగుణఏవసంబంధషష్ఠ్యాః ప్రత్యాయ్యః - నాన్యాదృశః-
సహిదేవదత్తస్య పుత్రఇత్యుక్తే దేవదత్తస్వామికోఽన్యస్యపుత్రఃప్ర
త్యాయ్యతఇతి * తత్త్రైవ - ఇహాపివ్రాతశబ్దితేసంబంధిసముదా
యేభూతనిరూపితపరంపరాసంబంధస్యాప్యనుగుణత్వాత్ -నహి
సాక్షాత్సంబంధఏవానుగుణోనపరంపరాసంబంధ ఇత్యస్తినియ
మః - వాజపేయస్యయూపఇత్యాదావగతేః - సముదాయవాచ
కపదసమభివ్యాహారఏవాయన్నియమఇతిచేత్ - దేవదత్తస్యాయం
సముదాయఇత్యాదావ్యభిచారాత్ తత్రప్రత్యక్షేణాన్యసముదా
యికస్సముదాయోనిశ్చితఇత్యాకాంక్షాభావాత్సంబంధాంతరప
రతాస్వీక్రియతఇతిచెత్ - తర్హీహాపినిరుక్తప్రమాణ వశాదన్యే
షాంభగవదుపాసకసంబంధినాం సముదాయిత్వనిశ్చయాదన్య
థైవసంబంధషష్ఠ్యర్థోవక్తవ్యఇతితుష్యతుభవాన్ - సంబంధత్వేన
సంబంధమాత్రస్యషష్ఠ్యాభిధానేసాక్షాద్వాపరంపరయావావ్రా
తశబ్దాన్వయాచిత్యేనోభయగ్రహణావిరోధనసాక్షాత్పరంపరా
సంబంధాభ్యాంసముదాయాన్వయిత్వస్య ప్రాగుపపాదనాచ్చ-

---

* యత్త్విత్యాదినాభవతాయదుక్తంతత్ - తత్రైవ-తస్మిన్నంశేమమాపివిప్రతిపత్తిర్నాస్తీత్యర్థః - పరంతుప్రకృతేఽస్మదుపవర్ణితక్రమోఽపినభావదభిమతంనియమమతిలంఘతే ఇత్యాహ ఇహాపీత్యాదినా.—

* * * * *

నన్వేవం దేవదత్తస్య పుత్త్ర ఇత్యాదౌ దేవదత్తస్వామిక పురుషాంతరస్య పుత్త్రః కుతో న ప్రతీయత ఇతి చేన్న - పుత్త్రత్వస్య జన్యపురుషత్వరూపతయా తత్ర జన్యత్వస్య ససంబంధికతయా తత్ర సంబన్ధ్యంతరోపస్థాపకప్రమాణవిరహేణ షష్ఠ్యర్థనిరూపకత్వస్యైవ తదన్వయే అర్థాద్దేవదత్తజన్యత్వస్యైవ లాభేఽపి ఇహ ప్రమాణాంతర వశాత్సముదాయ్యంతరప్రతీతౌ భూతానాం సముదాయిత్వేన అన్వయే నిరాకాంక్షత్వాత్ - అత ఏవ దేవదత్తస్య పుత్త్ర ఇత్యాదావపి యత్రాన్యజన్యో దేవదత్తాయ దత్త ఇత్యాది ప్రమాణాంతరావగతిః తత్ర జన్యత్వాంశాన్వయే బాధాత్తదాశ్రయే షష్ఠ్యర్థసంబంధః పాల్యత్వాదిరూపః ప్రత్యాయ్యతే - అత ఏవ చ దేవదత్తస్య పాణిగ్రహ ఇత్యాదావన్యదీయపాణిః ప్రమాణాంతరవశాత్ప్రతీయతే - ఏతేన భూతా భూతవ్రాతే భూత శబ్దస్య సాపేక్షత్వేన సామర్థ్యవిరహాత్సమాసానుపపత్తిశంకాపి పరాస్తా - వ్రాతశబ్దస్య భూతసంఘవాచితయా తేన భూతశబ్దాన్వయేఽసామర్థ్యవిరహాత్ - అన్యథా రాజపరిషదిత్యాదావప్యసామర్థ్యప్రసంగాత్ ఇయాంస్తు విశేషః- యత్తత్ర పరిషచ్ఛబ్దః స్వరసతః సముదాయి విశేషఘటిత సముదాయపరః - అత్ర తు ప్రమాణాంతర ప్రతిపన్న సముదాయి విశేషఘటితో వ్రాతశబ్ద ఇతి - అత ఏవ ఛత్త్రిన్యాయోఽపి నాత్ర సంభవతి- వస్తుతస్తత్రాపి ఛత్త్రిణామివాఛత్త్రిణామపి గంతృత్వం ప్రమాణాంతరేణ పర్యాలోచయతామేవ తత్ర లాక్షణికత్వప్రత్యయః - తద్వ

దత్రాపిప్రమాణాంతరవశాదేవార్థనిర్ణయః - పరంత్వచ్ఛత్రిప్రతిపాదకపదాంతరాసమభివ్యాహారాచ్ఛత్రిపదస్యైవలాక్షణికత్వమాశ్రీయతే - ఇహతుతద్ఘటితసముదాయః వాచకవ్రాతశబ్దేనైవభూతసంబంధినామభూతానాంలాభాత్ నభూతశబ్దస్యలక్షణా-రాజపరిషదిత్యాదిదృష్టాంతవైఘట్యవర్ణనమపినయుక్తం-రాజపరిషదిత్యాదావతాదృశేపితత్ప్రయోగదర్శనాత్ ఏవంప్రసిద్ధార్థపరత్వేనైవసర్వనిర్వాహసంభవేఽప్యప్రసిద్ధార్థపరతాకల్పనంనన్యాయ్యం - రక్షోయోగ్యసముదాయపరత్వేసంభవతియత్రప్రవిష్టానాంశబ్దేనవ్యవహారోదూష్యతాచ తథావిధా యోగ్యసముదాయపరత్వంనాశ్రయితుంయుక్తం - అతోయథోక్తఏవార్థోయుక్తఇతిదిక్॥

ఇతిశ్రీశైలకులతిలక శ్రీనివాసతాతార్య నందనేన లక్ష్మ్యంబా
గర్భశుక్తిముక్తామణినా కౌండిన్య శ్రీనివాసదీక్షితకరుణా
కటాక్ష శిక్షిత మీమాంసా ద్వంద నిర్ద్వంద్వ మతినా
నిజాగ్రజాణ్ణయాచార్య దీక్షితాను గ్రిహాగృహీత
చతుస్తంత్రనియంత్రిత స్వాంతేన అభినవనిగ
మాంతాచార్యేణశ్రీనివాసవిదుషావిరచిత

షష్ఠీదర్పణస్సమాప్తః